

6. Злупко С. М. Історія економічної теорії / С. М. Злупко. - К. : Знання, 2005. - 719 с.

7. Коваленко Н. С. Соціальний аспект функціонування інституційної структури ринку праці України в умовах посилення впливу глобалізаційних процесів / Н. С. Коваленко // Зб. наук. пр. Кіровоград. нац. техн. ун-ту. - 2009. - Вип. 16. - Ч. 1 - С. 65-69.

8. Мазин А. Л. Экономика труда: учеб. пособие для студентов вузов / А. Л. Мазин. - М. : Юнити-Дана, 2007. - 574 с.

9. Напрями оптимізації державної політики в сфері розвитку трудового потенціалу України : аналіт. доп. / (авт. тексту О. О. Кочемировська). - К. : НІСД, 2013. - 38 с.

10. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюби. - К. : Основи, 2000. - 198 с.

11. Панюк Т. П. Характеристика ринку праці в сучасних умовах / Т. П. Панюк // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - № 6 (108) - С. 204-208.

12. Сакс Д. Макроэкономика. Глобальный поход / Д. Сакс, Ф. Ларрен ; пер. с англ. О. В. Буклемишева, Л. М. Гельмана, М. И. Горбань и др. - М. : Дело, 1996. - 848 с.

13. Freeman R. B. Labour market institutions (an electronic resource) / R. B. Freeman // The New Palgrave Dictionary of Economics. - 2008. - Access mode : http://www.dictionaryofeconomics.com/article?id=pde2008_L000006&q=l labour%20market%20inst itutions&topicid=&result_number=1%5D

14. Labour market policies and institutions (an electronic resource) / Areas of work // The International Labour Organizationю. - Access mode : <http://www.ilo.org/empelm/areas/labour-market-policies-and-institutions/lang--en/index.htm>

Марина Скиба,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри економічної теорії НПУ
ім. М.П.Драгоманова

Шляхи вдосконалення інституційного забезпечення розвитку підприємництва: досвід ЄС

У статті розглянуто стан розвитку підприємництва в посткризовий період та визначено основні перешкоди на цьому шляху. Виокремлено основні напрями вдосконалення інституційного забезпечення розвитку підприємництва в ЄС, які доцільно враховувати під час розробки політики підтримки вітчизняного підприємництва.

Ключові слова: підприємництво, малий і середній бізнес, інституційне забезпечення, розвиток підприємництва, європейська інтеграція, досвід ЄС.

The condition of business in the post-crisis period is considered in the article. Author identified the main obstacles to business development. In the article author emphasizes the main directions of improvement of institutional support for entrepreneurship in the EU. It should be taken into account in the national practice.
Key words: entrepreneurship, small and medium businesses, institutional support, business development, European integration, the experience of the EU.

Постановка проблеми. Створити нові робочі місця, підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки та забезпечити стійкий соціально-економічний розвиток України в умовах глобальної нестабільності можливо спрямовуючи зусилля держави на розвиток підприємництва. Законодавче закріплення курсу на європейську інтеграцію зумовлює доцільність та актуальність визначення шляхів удосконалення інституційного забезпечення розвитку підприємництва в ЄС, які доцільно враховувати під час вироблення вітчизняної політики розвитку та підтримки підприємництва, зокрема під час розробки програмних документів.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика формування інституціонального середовища розвитку підприємництва досліджувалась у працях Дж.Коммонсона, Р.Коуза, Д.Норта та ін. Вагомий внесок у розвиток наукової думки з питань підприємництва зробили вчені минулих сторіч Р.Кантильйон, Й.Шумпетер. Аналіз умов становлення та розвитку як зарубіжного, так і вітчизняного підприємництва висвітлений у роботах З.Варналія, Т.Васильцева, Л.Воротіної, В.Герасимчук, І.Мазур, В.Семиноженка, В.Сизоненка, Л.Шваб та ін. Окремі аспекти формування інституціонального середовища розглядались у працях вітчизняних учених В.Бодрова, В.Воротіна, І.Грицяка, В.Мартиненка, А.Михненка, С.Кравченка, В.Розпутенка та багатьох інших. Багатогранність та актуальність даної проблематики зумовлює потребу подальших досліджень трансформацій інституціонального середовища розвитку підприємництва в умовах сьогодення.

Мета статті - розглянути сучасний стан підприємництва в ЄС та виокремити основні фактори, що впливають на його розвиток, зосередивши увагу на тих напрямках удосконалення інституційного забезпечення розвитку підприємництва в ЄС, які доцільно враховувати у вітчизняній практиці.

Виклад основного змісту. Інституціональне середовище є сукупністю соціальних, політичних, правових, економічних, психологічних та інших формальних та неформальних обмежень, що врегульовують взаємовідносини різноманітних суб'єктів економіки. Зміни, що відбуваються в інституціональному середовищі, відповідним чином позначаються на підприємстві, яке, у свою чергу, впливає на економічне зростання. Так, U-подібна залежність між підприємництвом та економічним зростанням була доведена експертами GEM (Глобальний моніторинг підприємництва) [1]. На думку експертів, у країнах з низьким рівнем доходів на душу населення струк-

тура економіки характеризується домінуванням великого числа малих фірм, що пов'язано із структурою народного господарства (висока частка компаній, що надають споживчі послуги на локальному ринку), відсутністю достатньої пропозиції робочих місць, що, у свою чергу, стимулює населення до пошуку шляхів виживання - створення власного бізнесу. Макроекономічна і політична стабілізація сприяє розвитку великих підприємств. Поступове економічне зростання та збільшення доходів населення призводить до того, що існуючі фірми в змозі задовольнити зростаючий попит на багатьох ринках. Відповідно посилення ролі великих компаній супроводжується зменшенням темпів зростання малого і середнього бізнесу (МСБ), оскільки все більша кількість людей знаходить стабільну роботу на великих підприємствах. Після досягнення певного рівня добробуту країни підприємницький сектор починає розширюватися, зростає кількість знову створюваних фірм. Невід'ємною умовою такого зростання є поліпшення умов підприємництва (доступ до фінансів, відкритість ринків і впровадження науково-технічних розробок), зміни соціальних цінностей із розвитком суспільства, які приводять до того, що працівники не тільки шукають шляхи збільшення доходів, але й прагнуть до самореалізації та незалежності у прийнятті рішень [1].

У 2012 р. дослідження GEM охопило 69 країн, населення яких становить 74% від усього населення світу і виробляє 87% світового ВВП. У процесі дослідження було з'ясовано, що у більшості країн світу порівняно з 2009 р. відбулось зростання підприємницької активності у зв'язку із зростанням чисельності підприємців-початківців (табл. 1).

Тенденція минулих років щодо зменшення темпів зростання підприємницької активності в інноваційно-орієнтованих (ІО) країнах ЄС порівняно з відповідним показником в ефективно-орієнтованих (ЕО) країнах ЄС (в середньому в ЕО економіках зростання підприємницької активності становило 25%, а в ІО економіках - 22%) продовжилась у 2012 р. У Греції, Ірландії, Словенії та інших країнах спостерігалось зменшення чисельності підприємців-початківців (табл. 1).

На сьогодні, незважаючи на кризу суверенних боргів у зоні євро, ризики наростання другої хвилі рецесії в низці країн ЄС, малі та середні підприємства залишаються основою європейської економіки (табл. 2). Частка малих і середніх підприємств (МСП) становить 98% від загальної кількості підприємств, з яких 92,2% - це мікропідприємства (фірми з менш ніж 10 співробітниками). МСП створюють 85% усіх нових робочих місць в Європі, використовують 2/3 робочої сили ЄС та формують 58% валової доданої вартості (ВДВ).

Негативний вплив глобальної фінансової кризи та її наслідків позначився на скороченні ВДВ, рівні зайнятості та кількості МСП (рис. 1). У 2010 р. зменшення кількості МСП в основному було призупинено, проте стійкою

Таблиця 1

Підприємницька активність у зарубіжних країнах за стадіями економічного розвитку, 2009-2012 рр., %*

Країна	Рівень активності підприємств-початківців		Рівень активності власників заново створеного бізнесу		Індекс ранньої підприємницької активності (TEA)		Рівень активності "зрілих" підприємств		Рівень виходу з бізнесу		Вимушені підприємці (% от TEA)		"Вибагливі" підприємці (% от TEA)								
	2009	2011	2011	2012	2009	2011	2009	2011	2009	2011	2009	2011	2009	2011	2012						
США	4,9	8,3	9	3,2	4,3	4	8	12,3	13	5,9	9,1	9	3,4	4,4	4	23	21,2	21	55	58,9	59
Бельгія	2	2,7	3	1,6	5,0	2	3,5	5,7	5	2,5	6,8	5	1,3	1,4	2	9	10	18	55	72	62
Британія	2,7	4,7	5	3,2	2,6	4	5,7	7,5	13	6,1	7,2	9	2,1	2,0	4	16	17	21	43	46	59
Німеччина	2,2	5,4	4	2,1	2,4	2	4,1	5,6	5	5,1	5,6	5	1,8	1,8	2	31	19	22	43	55	51
Греція	4,5	4,4	4	4,7	5,7	3	8,8	8,0	7	15,1	15,8	12	2,6	5,0	4	26	25	30	47	57	32
Данія	1,6	5,1	3	2	1,6	2	3,6	4,6	5	4,7	4,9	5	1,1	2,5	2	7	7	11	56	64	38
Ірландія	7,6	4,5	4	4,2	5,1	2	11,4	7,2	6	8,9	8,0	8	4	5,4	2	10	29	28	58	57	41
Норвегія	5	5,7	4	3,9	5,5	2	8,5	6,9	7	8,3	6,6	6	3,7	2,5	1	9	4	7	74	70	70
Словенія	3,2	1,9	3	2,1	1,7	3	5,4	5,7	5	5,6	4,8	6	1,3	1,5	2	10	12	7	69	51	64
Середнє по інноваційно-орієнтованих	3,4	4	4	3,1	3	3	6,3	6,9	7	6,8	7,2	7	2,5	2,7	3	17	17,6	18	56	57	51
Китай	7,4	10,1	5	11,8	14,2	7	18,8	24,0	13	17,2	12,7	12	6,6	5,5	4	48	41	37	29	29	39
Росія	1,8	2,4	3	2,3	2,5	2	3,9	4,6	4	2,3	2,8	2	2,2	1,5	1	29	27	36	37	42	31
Польща	6,0	6,0	5	5,1	5,1	5	9,0	9,0	9	5,0	5,0	6	4,2	4,2	4	48	41	41	52	30	30
Латвія	5,3	6,8	9	5,4	5,5	5	10,5	11,9	13	9	5,7	8	3,3	5	3	32	26	25	54	46	46
Середнє по ефективних орієнтованих економіках	6,1	8,4	8	5,3	5,9	6	11,2	14,1	13	7,9	7,2	8	4,9	4,3	5	32	28,2	28	41	41,7	46
Середнє для всіх країн	9,9	9,2	12	8,3	4,8	13	17,7	13,4	24	8,9	5,6	11	6,9	5,7	13	29	37	35	44	38,5	42

* Складено за [1-3].

Таблиця 2

Кількість підприємств, зайнятість і ВДВ у країнах ЄС-27 у 2012 р.*

	Мікро	Малі	Середні	МСП	Великі	Загалом
Кількість підприємств, одиниць	19,143,521	1,357,533	226,573	20,727,627	43,654	20,771,281
Частка, %	92,2	6,5	1,1	99,8	0,2	100
Зайнятість, осіб	38395819	26771287	22310205	87477311	42318854	129796165
Частка, %	29,6	20,6	17,2	67,4	32,6	100
ВДВ, млн євро	1307360,7	1143936	1136243,5	3587540	2591732	6179271,4
Частка, %	21,2	18,5	18,4	58,1	41,9	100

* За даними [4, с. 17].

залишається тенденція щодо зменшення частки людей, які віддають перевагу самозайнятості, воліючи бути найманими працівниками (з 45% у 2009 р. до 37% у 2012 р., на відміну від США - 51%, Китаю - 56%).

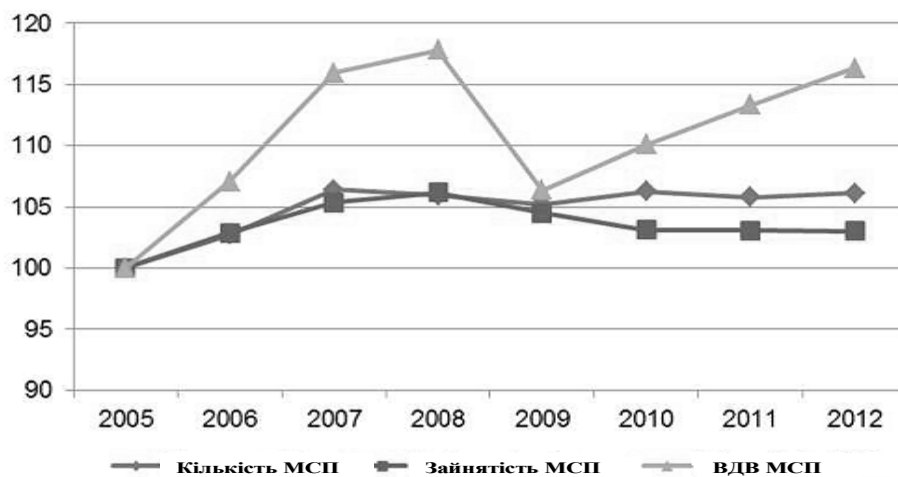

Рис. 1. Темпи зростання кількості МСП, рівня зайнятості МСП та ВДВ МСП у країнах ЄС у 2005-2012 рр., % (2005 р. = 100%) [4]

На думку експертів GEM, на схильність населення країни до підприємництва, бажання забезпечити культурну та фінансову підтримку розвитку підприємництва впливає його позитивне ставлення до підприємництва. Наприклад, у Греції підприємництво визнається суспільством як хороший вибір для майбутньої кар'єри (61% опитаних), підприємці користуються високим суспільним визнанням населення (70%) [5]. Разом з тим основним чинником, що гальмує відкриття власного бізнесу в Греції, є страх зазнати

невдачі (70% опитаних - найвищий показник у світі). В Ірландії з року в рік частка людей, які вважають підприємництво гарним кроком, щоб зробити кар'єру, зменшується (2006 р. - 70%, 2011 р. - 46%) [6]. Основними чинниками, що гальмують відкриття власного бізнесу, є непередбачуваність, ризикованість, відсутність соціальної підтримки в разі невдачі бізнесу та складність знайти альтернативне місце роботи (рівень безробіття в 2011 р. - 14,8%). У Польщі та Румунії - це складність адміністративних процедур та отримання фінансової підтримки [7; 8].

У середньому на одному малому чи середньому підприємстві у 2012 р. в країнах ЄС було зайнято 4,22 особи (у 2005 р. - 4,34), тобто продовжується тенденція щодо зниження розмірів підприємств.

Щодо України, то для вітчизняного підприємництва характерним є кількісне переважаювання малих та середніх підприємств у загальній структурі підприємств (93,7% та 5,7% відповідно). Останніми роками відбувається скорочення частки малих підприємств у сфері торгівлі, операцій із нерухомим майном та будівництва одночасно із зростанням їх частки в сільському господарстві та промисловості. Стабільно низьким є рівень інноваційної активності МСП порівняно з країнами ЄС. Несприятливе інституційне середовище для розвитку підприємництва призводить до зменшення кількості малих підприємств (у 2012 р. - 70 одиниць у розрахунку на 10 тис. осіб, у 2007 р. - 84) та кількості зайнятих працівників на малих підприємствах, а також до зменшення фінансових результатів до оподаткування (табл. 3).

Таблиця 3

**Основні показники діяльності малих підприємств в Україні
в 2007-2011 рр.***

Показники	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб населення, одиниць	84	79	82	70	70
Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах усього, тис. осіб	2324,7	2319,0	2227,4	2145,7	2070,8
Фонд оплати праці, млрд грн	20,59	27,49	28,0	30,23	36,32
Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн на особу	771,63	1038,66	1109,13	1244,22	1520,17
Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами усього, млн грн	440011	496683	461691,1	484393,5	523638,2
Фінансові результати до оподаткування (сальдо), млн грн	5699,1	-37482,2	-21783,7	935,3	-6767,7

* За даними [9].

Наявність несприятливого інституційного середовища для підприємницької діяльності в Україні доводить низка міжнародних досліджень:

73-тє місце (з 144 країн) у рейтингу конкурентоспроможності (найгіршим є стан справ з інституціями (132), а найбільшими проблемами для ведення бізнесу визначено: доступ до фінансування, корупцію, податкове регулювання, неефективне державне управління та ін. [10]. Зарегульованість та складність регуляторних процедур (призводить до надмірних витрат часу), часта зміна правил і порядку їх застосування погіршують умови для ведення бізнесу, а надмірна концентрація повноважень у чиновників сприяє розквіту корупції. Це підтверджує 137-ме місце (з 185) у рейтингу Doing Business-2013 [11, с. 202]; 163-тє місце (з 179) за індексом економічної свободи [12]; 144-тє місце (з 176 країн) за даними Transparency International [13]. Не менш важливою проблемою є незадіяність повною мірою громадського контролю як механізму зворотного зв'язку, підтримки ефективності системи стримування її протипаг.

Позитивним прикладом щодо проведення інституційних реформ для України є досвід Польщі. Удосконалення інституційного забезпечення підприємницької діяльності дали змогу країні піднятися в рейтингу Doing Business з 74 у 2011 р. на 55-тє місце у 2012 р. (рис. 2).

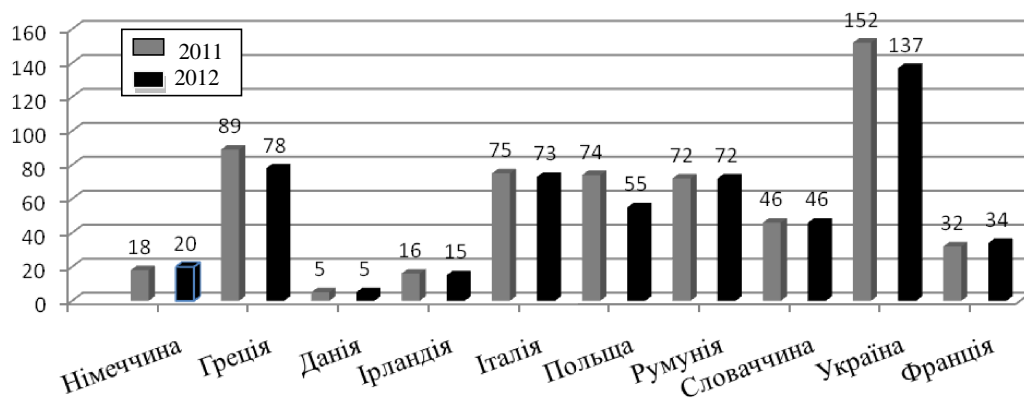

Рис. 2. Місце країн ЄС та України у рейтингу Doing Business, 2011-2012 рр. [11; 14]

Реформи в Польщі проводились за такими напрямками: здійснення податкових зобов'язань (процедура оподаткування стала простішою для підприємств через заохочення електронного подання даних щодо сплати податків, удосконалення функціонування платіжних систем); реєстрація нерухомості (впровадження нової системи управління навантаженням за кількістю справ, що розглядаються в певний час земельними та іпотечними реєстрами, продовжуючи переведення у цифровий формат даних записів реєстру, що дало змогу пришвидшити процес реєстрації прав власності);

час розв'язання економічних суперечок (шляхом внесення змін до Цивільного процесуального кодексу та призначення більшої кількості суддів у арбітражних судах); процедури банкрутства (шляхом розв'язання проблем неплатоспроможності підприємств через перегляд принципів щодо інформації та документів, які повинні бути включені в заяву про банкрутство, а також надання забезпеченим кредиторам права висловлювати претензії з обтяженими фінансовими зобов'язаннями в разі ліквідації). Проте позиції Польщі в таких сферах, як отримання дозволу на будівництво, доступ до електроенергії знизилась, що є завданням майбутніх реформ.

Одним із негативних факторів, що обмежує розвиток підприємництва як у країнах ЄС, так і в Україні, є корупція. Це підтверджують висновки міжнародних досліджень. Згідно із рейтингом, складеним неурядовою міжнародною організацією Transparency International, за рівнем корупції Україна займає 144-те місце (з 174 країн). Надмірно високим є рівень корупції в Греції та Італії, що негативно позначається на інституційному забезпеченні розвитку підприємництва: Греція - 94, Італія - 74 [12]. Показник "свобода від корупції", що є однією із складових індексу економічної свободи, в Україні становить 23, в Італії - 39, Данії - 94 [13]. Меншим є рівень корупції в Чехії, Угорщині, Словаччині, Румунії та ін. [14].

Найменш корумпованою країною в ЄС є Данія. Основними напрямками подолання корупції в ЄС є: сприяння розвитку громадянського суспільства та забезпечення можливостей для здійснення моніторингу управління й боротьби з корупцією (Румунія, Португалія, Греція, Словаччина та ін.); проведення аудиту державних витрат і бюджетного планування, контроль над прозорістю відносин власності та широким висвітленням у ЗМІ процесів приватизації; зростання судової автономії та підзвітності (Румунія, Італія, Греція та ін.).

Виробленню управлінських рішень на рівні Європейської комісії сприяє механізм взаємодії держави та підприємців, який реалізується відповідно до Закону про малий бізнес (2008 р.). Так, з метою виявлення 10 найобтяжливіших для підприємців законів Європейською комісією було проведено консультації майже із 1 тис. МСП та комерційними організаціями, в ході яких найбільш проблемними виявились: REACH (реєстрація, оцінка, дозвіл й обмеження хімічних речовин); оподаткування (зокрема ПДВ), нормативно-правові акти у сфері загальної безпеки продукції та упаковки, нагляд за ринком, перелік небезпечних відходів, законодавство, пов'язане із захистом даних, модернізований Митний кодекс та ін.

Не менш важливим напрямом формування сприятливого інституційного середовища для розвитку підприємства, створення нових робочих місць в Європі є: формування культури підприємництва шляхом виховання нового покоління підприємців; формування підприємницької освіти, професійної підготовки для підтримки зростання та створення бізнесу.

Незайвим для України при розробці вітчизняної політики буде врахування рекомендацій експертів, що були надані в рамках Програми Організації економічного співробітництва і розвитку (спрямована на прискорення проведення економічних реформ і поліпшення ділового клімату в Східній Європі) на основі даних Індексу політики щодо МСП-2012 [15]. Індекс базується на 92-х індикаторах політики, що формують рамки оцінки національної політики в секторі МСП згідно з 10-ма показниками Акту щодо малого бізнесу для Європи (SBA), визначає сильні та слабкі сторони в розробленні та реалізації політики, а також пропонує перелік пріоритетних дій для реформ у кожній країні. На думку експертів Програми, успіху в розробленні політики та інституцій шляхом розвитку діалогу між державним і приватним секторами та міжвідомчої координації досягли Вірменія, Грузія і Республіка Молдова, тоді як Азербайджан, Білорусь та Україна тільки почали реалізовувати заходи підтримки сектору МСП. Експертами Програми з метою продовження реформ було рекомендовано: здійснювати діалог з приватним сектором, інтегрувати його в процес обговорення політики на всіх стадіях; удосконалити координацію діяльності державних відомств шляхом розробки комплексної стратегії розвитку МСП із чіткими вимірюваними цілями; розробити інструменти політики, націлені на стимуляцію розвитку МСП, інвестування інноваційної та експортної спроможностей у таких важливих секторах економіки, як агробізнес, інформаційні та комунікаційні технології, туризм і будівництво; збирати детальнішу структурну статистику та регулярно виконувати моніторинг і оцінку інструментів державної політики, а також результатів діяльності МСП на загальнонаціональному і секторному рівнях [15].

Висновки. Отже, МСП є невід'ємним елементом функціонування конкурентної ринкової системи господарювання, а його розвиток має бути одним із основних завдань з точки зору його потенціалу створення нових робочих місць, підвищення рівня добробуту населення та забезпечення економічного зростання країни. Недосконалість інституційного середовища призводить до зменшення кількості створюваних малих і середніх підприємств, частки прибуткових підприємств, кількості МСП, зниження рівня зайнятості. Основними перешкодами для розвитку МСП в Україні є: нерозвиненість культури підприємництва, недостатність підприємницької освіти, надмірна зарегульованість та складність процедур, складність доступу до фінансування, корупція тощо.

Основними напрямками удосконалення інституційного забезпечення розвитку підприємництва в ЄС, які доцільно враховувати під час вироблення політики розвитку вітчизняного сектору малого і середнього підприємництва, є: підтримка діалогу із приватним сектором; розробка стратегії розвитку МСП із чіткими вимірюваними цілями; формування культури підприєм-

ництва та підприємницької освіти, професійної підготовки для підтримки зростання та створення бізнесу; зміцнення рамкових умов для підприємців, зокрема усунення бар'єрів та надання підтримки МСП на найважливіших етапах життєвого циклу, зниження рівня корупції; розробка інструментів стимулювання розвитку підприємництва, інвестування інноваційної та експортної спроможностей у сферах агробізнесу, інформаційних та комунікаційних технологій, туризмі та будівництві.

Ураховуючи актуальність і багатогранність наведеної вище проблематики та неможливості її всебічного висвітлення в межах однієї публікації подальші дослідження автора будуть спрямовані на виокремлення шляхів удосконалення інституціонального середовища розвитку підприємництва в Україні.

Список використаних джерел

1. GEM 2012 Global Report. - 2013. - 85 p.
2. GEM 2011 Global Report. - 2012. - 37 p.
3. GEM 2009 Global Report. - 2009. - 72 p.
4. EU SMEs in 2012: at the crossroads Annual report on small and medium-sized enterprises in the EU, 2011/12. - Rotterdam. - 2012. - 89 p.
5. Entrepreneurship in Greece 2011-12. The Development of Entrepreneurship Indicators during the Crisis [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.gemconsortium.org/docs/2782/gem-greece-executive-summary-2012.
6. Entrepreneurship in Ireland, 2011. - 2011. - 80 p.
7. Global Entrepreneurship Monitor report. - Poland. - 2011-2012. - 70 p.
8. Entrepreneurship in Romania, 2011 Country Report. - 2011. - 59 p.
9. Статистичний збірник "Діяльність суб'єктів малого підприємництва". - К., 2012. - 190 с.
10. The Global Competitiveness Report 2012-2013. - Geneva. - 2012. - P. 527.
11. Doing business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. - Washington : Published by IFC. - 2012. - 274 p.
12. Corruption by Country [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.transparency.org/whatwedo/pub/corruption_perceptions_index_2012.
13. 2013 Index of economic freedom. Contry rankings [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.heritage.org/index/ranking>.
14. Doing Business 2012: Doing Business in a More Transparent World. - Washington : Published by IFC. - 2011. - 199 p.
15. SME Policy Index. Eastern Partner Countries 2012 Progress in the implementation on the small business act for Europe [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ufpp.gov.ua/content/PDF>